

КОНЦЕПЦІЯ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ

*Ушакова Н.І., докт. пед. наук,
Дубичинський В.В., докт. філол. наук,
Тростинська О.М., канд. філол. наук (Харків)*

Статтю присвячено розробці основних складників концепції мовної підготовки іноземців у ВНЗ України відповідно до основних положень Державної концепції мовної освіти і міжнародних рівнів володіння іноземною мовою.

Ключові слова: концепція мовної підготовки, іноземці, вищі навчальні заклади.

Ушакова Н.И., Дубичинский В.В., Тростинская О.Н. Концепция языковой подготовки иностранцев в вузах Украины. Статья посвящена разработке основных составляющих концепции языковой подготовки иностранцев в вузах Украины в соответствии с основными положениями Государственной концепции языкового образования и международными уровнями владения иностранным языком.

Ключевые слова: концепция языковой подготовки, иностранцы, высшие учебные заведения.

Ushakova N.I., Dubichinskiy V.V., Trostynska O.M. The Conception of Foreign Students' Language Training at Ukrainian High School Institutions. The article is devoted to the elaboration of the main components of the Conception of foreign students' Language training at Ukrainian high school institutions in correspondence with the State conception of the Language education and the Common European Framework of Reference.

Key words: conception of language training, foreigners, high school institutions.

Інтеграція та глобалізація інформаційних і культурних процесів зумовлюють потреби модернізації освітньої системи України за всіма напрямками, що вимагає розроблення концептуальних засад у кожному з них. Навчання іноземних студентів є одним з таких напрямів, важливим чинником становлення української держави як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору.

Як визнають науковці, “відповідність мовної ситуації та мовної компетенції стратегічним цілям національного та державного розвитку забезпечується державною мовною політикою. Досягнення повної такої відповідності в Україні залишається, якщо вірити більшості відомих нам оцінок, справою майбутнього, проте практична діяльність з концептуального осмислення цього майбутнього та з його наближення мала б розпочатись вже сьогодні” [11:24]. У річичі загальнодержавних завдань розробка методологічних і науково-методичних засад мовної підготовки іноземців є **актуальною** науковою проблемою.

Метою даної статті є створення концепції мовної підготовки іноземців, що є невід’ємним складником державної Концепції мовної освіти та ґрунтується на основних положеннях Конституції України, законах України “Про освіту”, Державній національній програмі “Освіта: Україна ХХІ століття”, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти.

Особливість сучасного стану у викладанні іноземцям мови навчання (української/російської залежно від соціокультурного оточення та вибору студента) полягає у докорінній зміні методичної і навіть методологічної парадигми мовної освіти. Загальну мету освіти науковці формулюють як формування людини моральної, *Homo moralis* [9], а вивчення мови є засобом отримання професійної освіти і розвитку особистості, що може вести діалог культур. Українська/російська мова для іноземців є не тільки навчальним предметом, а й освітньою дисципліною, засобом всебічного розвитку упродовж життя та провідником майбутніх фахівців у їх становленні як професійних особистостей. Для іноземців, що навчаються в українських ВНЗ англійською, німецькою або іншими іноземними мовами, українська/російська мова є мовою соціокультурного оточення й обов’язково викладається з метою формування вмінь міжкультурної комунікації. Це робить розроблення концепції мовної підготовки базовим складником вдосконалення навчання іноземців.

Концепція визначає мету та завдання, структуру, принципи та зміст, умови реалізації мовної підготовки різних категорій іноземців, що навчаються в українських ВНЗ.

Важливим чинником ефективної мовної підготовки іноземців є вільний вибір мови навчання. Дотримання цього постулату є наріжним

каменем демократизації та гуманізації мовної освіти. Концепція повинна мати інваріантний характер і бути основою формування методичної системи мовної підготовки незалежно від конкретної мови навчання.

Мовна підготовка іноземних студентів, магістрантів, аспірантів, стажистів повинна ураховувати їхні потреби в отриманні якісної освіти, що сприятиме подальшому особистісному зростанню, а також підвищенню престижу українських вищих навчальних закладів, української системи освіти.

Мета мовної підготовки іноземних громадян полягає у забезпеченні їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій (для отримання конкурентоспроможної підготовки за обраним фахом), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціально-культурному середовищі, особистісного культурного розвитку), побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу.

Відповідно до вибору іноземців, освітніх можливостей українських ВНЗ і мови соціокультурного оточення в певному регіоні мовою отримання вищої освіти, або мовою навчання, можуть бути українська, російська, англійська, німецька мови тощо. ВНЗ повинні забезпечити навчання іноземних студентів мовою, визначеною умовами контракту.

Реалізація мети передбачає рішення таких завдань:

- вивчення комунікативних потреб різних категорій іноземців;
- засвоєння іноземцями мовних і мовленнєвих знань, формування вмінь і навичок комунікативно доцільно користуватися засобами мови в комунікативно значущих ситуаціях спілкування;
- становлення гуманістичного світогляду, формування вмінь міжкультурного спілкування, виховання толерантного ставлення до представників інших культур та релігійних переконань;
- виховання поваги до українського народу, української культури;
- формування вмінь критичного осмислення соціальних проблем, усвідомлення життєвих цінностей;
- формування вмінь і навичок самостійної навчальної діяльності, вмінь навчатися вчитися, вдосконалювати когнітивно-операційний компонент мовленнєвої діяльності як засіб усебічного розвитку особистості.

Результатом оволодіння іноземцями мовою навчання повинна стати особистісна багатомовність, у складі якої українська/російська мова відіграватиме роль рівноправного засобу особистісного професійного і культурного розвитку.

Першочерговим завданням є визначення структури мовної підготовки іноземців в українських ВНЗ.

Мовна підготовка іноземців відповідає основним етапам навчально-виховного процесу і має таку структуру: **початковий етап** (підготовчий факультет для іноземних студентів або початкова мовна підготовка іноземних магістрантів, стажистів, аспірантів), **поглиблений** (основний) етап підготовки іноземних студентів (I – III курси навчання у ВНЗ), **завершальний** етап (IV курс ВНЗ – останній рік навчання на рівень бакалавра і V курс навчання – магістратура).

Мовна підготовка іноземців розглядається як єдність трьох складників: мовної (мета – комунікативна компетентність), загальнонаукової (мета – загальнонаукова / професійна компетентність), адаптаційної (мета – адаптованість до реалій і завдань життєдіяльності в іншомовному середовищі). Головними чинниками організації мовної підготовки є освітній стандарт, система навчальних програм і система засобів навчання.

Освітній стандарт у мовній підготовці іноземців визначений наявними програмами з української та російської мов як іноземних, затвердженими та рекомендованими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України [3, 6, 7, 10]. Програми розроблено відповідно до комунікативних потреб різних категорій іноземних громадян, що отримують вищу освіту в українських ВНЗ.

Необхідність оптимізації навчання іноземців мови вимагає співвіднесення існуючих програм з української / російської мови із загальноєвропейськими компетенціями володіння іноземними мовами Common European Framework of Reference – CEFR [4].

За системою CEFR знання та вміння розподілено на три категорії, кожна з яких має три рівні. Для кожного рівня описано вимоги до володіння кожним із видів мовленнєвої діяльності.

Система рівнів CEFR може бути запроваджена у практику діяльності ВНЗ України наступним чином.

Європейська система тестування CEFR

Break-through	Waystage	Threshold	Vantage	Effective Operational Proficiency	Mastery
Level A1	Level A2	Level B1	Level B2	Level C1	Level C2

Рівні мовної підготовки іноземців в українських ВНЗ

Перший семестр, перший концентр підготовчого факультету (елементарний рівень)	Перший семестр, другий концентр підготовчого факультету (базовий рівень)	Другий семестр підготовчого факультету	бакалаври-нефілологи	бакалаври-філологи, аспіранти-нефілологи	магістри-філологи, аспіранти-філологи
A1	A2	B1	B2	C1	C2

Необхідною умовою прийому до українського вищого навчального закладу слід уважати володіння іноземцями мовою не нижче рівня **B1**, що має бути перевірено під час вступного тестування з відповідної мови за всіма видами мовленнєвої діяльності. Іноземці, що за результатами вступного тестування володіють українською/російською мовою на рівні **B2**, згідно з загальними навчальними планами вивчають навчальну дисципліну “Українська мова за професійним спрямуванням” за окремими спеціальними програмами для іноземців.

Оволодіння іноземними студентами, магістрантами, аспірантами мовою навчання (українською/російською) регулюється загальнодидактичними і лінгводидактичними принципами, які забезпечують формування гармонійної вторинної мовної особистості.

Мовна підготовка іноземних громадян ґрунтується на **загальнодидактичних** принципах гуманізму, людиноцентризму, єдності навчання, особистісного розвитку й виховання, науковості, системності та послідовності, усвідомленості й доступності, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, диференціації та індивідуалізації, міжкультурного діалогу, застосування різних форм навчальної діяльності, реалізації міжпредметних зв'язків та ін.

Обов'язковою вимогою реалізації завдань мовної освіти іноземців є дотримання **лінгводидактичних** принципів комунікативності, урахування комунікативних потреб, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, етапності та концентричності в поданні мовного матеріалу, його комплексної та ситуативно-тематичної організації, функціональності відбору мовного матеріалу, вивчення лексики та морфології на синтаксичній основі, опори на висловлювання і текст як основні одиниці навчання, урахування рідної мови.

Зміст мовної підготовки іноземців, що навчаються в українських ВНЗ, поєднує три взаємопов'язані складники, які для навчання мови іноземців мають свої особливості. Зміст визначається відповідно до комунікативних потреб іноземців, тому може варіюватись залежно від етапу, рівня і профілю навчання.

Мовний змістовий складник містить основні мовні одиниці, поняття, факти, закономірності, що забезпечують обсяг знань, оптимальний для формування мовленнєвих умінь і навичок іноземних студентів відповідно до завдань мовної підготовки. Ці знання є основою формування вторинної мовної особистості, правильного уявлення про мовну картину світу, структуру мови й оволодіння літературним мовленням відповідно до комунікативних потреб кожної категорії іноземців. Важлива роль відводиться роботі над формуванням інформаційної культури студентів засобами мови, що вивчається і є мовою отримання вищої освіти.

Мовленнєвий змістовий складник визначає зміст роботи, скерованої на формування комунікативної компетентності іноземців та реалізацію вторинної мовної особистості, що, у свою чергу, передбачає гармонійний розвиток умінь в основних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі). Це вміння сприймати та розуміти усне й письмове мовлення, самостійно створювати усні й письмові, діалогічні та монологічні висловлювання різних типів, стилів, жанрів мовлення в різних сферах спілкування, насамперед навчально-професійній, користуватися різними способами слухання та читання, вести діалог у ситуаціях спілкування з додержанням вимог мовленнєвого етикету, правильно й комунікативно доцільно висловлювати свої думки, аналізувати тексти, оцінювати та вдосконалювати власну мовленнєву діяльність.

Соціокультурний змістовий складник скерований на формування соціокультурної компетентності, яка створюється під час знайомства іноземців з особливостями культури України та мовленнєвої поведінки носіїв мови в різних комунікативних ситуаціях, що передбачає розвиток умінь і навичок використовувати ці знання у процесі спілкування. Культура країни розглядається як невід'ємний компонент змісту навчання, оскільки знання лише одиниць мови та способів їх функціонування в мовленні недостатні для оволодіння мовою як засобом спілкування. Реалізація цього складника забезпечує міжкультурну комунікацію, у якій іноземний студент є повноправним носієм культурної інформації і стає учасником „діалогу культур”.

Необхідними умовами реалізації Концепції мовної підготовки іноземців ми вважаємо такі заходи:

- Проведення державою ефективної мовної політики, що забезпечить дієву реалізацію стратегії мовної освіти, стійку увагу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України до мовної підготовки іноземців.
- Консолідація зусиль науковців, педагогів, що мають бути спрямовані на розв'язання актуальних завдань сучасної гуманітарної та технічної підготовки іноземців.
- Створення науково-методичної комісії з мовної підготовки іноземців (НМКМПІ) при Міністерстві, яка буде опікуватися мовним складником навчання іноземних громадян в Україні; створення сайту цієї комісії, де буде представлено всі основні документи щодо освіти іноземців.
- Уведення до НМКМПІ представників провідних кафедр класичних, педагогічних і технічних університетів, відповідних відділів Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, які могли б проводити експертну оцінку підручників, посібників, методичних указівок, словників, впроваджувати новітні технології у навчання, координувати діяльність вищих навчальних закладів щодо питань мовної освіти іноземних громадян у ВНЗ України.
- Оновлення державного стандарту сучасної мовної підготовки іноземних громадян, що дасть змогу підняти мовну освіту на якісно новий рівень, забезпечить кожному студентові достатнє володіння

державною та/або російською мовою, закладе підґрунтя для опанування мови спеціальності.

- Упровадження перспективних освітніх технологій – особистісно зорієнтованих інформаційних технологій саморозвитку, партнерської співпраці; поєднання новітніх наукових досліджень із практичною діяльністю.

- Удосконалення діагностичних засобів відповідно до змісту нової Концепції для визначення рівнів володіння українською та/або російською мовою відповідно до Європейської системи оцінювання, а також виявлення умов, які позитивно впливають на кінцеві результати та засвоєння мови спеціальності.

- Удосконалення змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах, складовою частиною якого має стати формування особистості викладача української / російської мови як іноземної, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування іноземцями мови навчання та соціокультурного спілкування, мовлення та культури України.

- Неухильне дотримання затвердженого МОНМС України наказу №260 від 04.04.2006 року щодо обсягу навчальних годин для вивчення мови навчання (української / російської) іноземними студентами, магістрантами й аспірантами, та Додатку до нього:

- о **Початковий етап навчання** (для досягнення іноземцями рівнів володіння мовою **A1, A2, B1**) забезпечується на підготовчому факультеті (відділенні) для іноземних громадян згідно з навчальним планом підготовчого факультету для іноземних громадян [4, 5], затвердженим МОН України 21 грудня 1999 року в обсязі від 720 до 838 годин залежно від профілю навчання.

- о **Поглиблений (основний) та завершальний етапи навчання** (для досягнення іноземцями рівня володіння мовою **B2** (не-філологи), **C1** (філологи)):

- о Нефілологи – 702 години – 7 семестрів (державний іспит у 7 семестрі);
 - о Філологи – 1330 годин – 8 семестрів (державний іспит у 8 семестрі);
 - о Магістранти-філологи – 162 години (6 годин x 18 тижнів в першому семестрі, 6 годин x 9 тижнів у другому семестрі), державний іспит.

- о Аспіранти – 140 годин (4 години X 35 тижнів, 2 семестри, кандидатський іспит).
 - о Години для вивчення української / російської мови виділяються за рахунок годин, передбачених навчальними планами для вивчення українськими студентами дисциплін гуманітарного та соціально-економічного напрямку, дисциплін вільного вибору та військової підготовки.
 - Уведення обов'язкової навчальної дисципліни “Українська / російська мова” для студентів-іноземців, які навчаються у ВНЗ англійською, німецькою та іншими іноземними мовами, загальним обсягом 702 години з державним іспитом у 7 семестрі.
 - Вивчення іноземними громадянами, що здобули освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра поза Україною та продовжують навчання в Україні з метою отримання рівня магістра, української/ російської мови в такому обсязі:
 - о початкова підготовка (підготовчий факультет) – 700 годин (20 годин x 35 тижнів), іспит;
 - о магістратура (5 курс) – 350 годин (10 годин x 35 тижнів), іспит.
 - Вивчення іноземними громадянами, які здобули вищу освіту та одержали освітньо-кваліфікаційний рівень магістра поза Україною і продовжують навчання в аспірантурі, української / російської мови в обсязі:
 - о перший рік (підготовчий факультет) – 700 годин (20 годин x 35 тижнів), іспит;
 - о другий рік – 350 годин (10 годин x 35 тижнів), залік;
 - о третій рік – 210 годин (6 годин x 35 тижнів), кандидатський іспит.
 - Забезпечення іноземних громадян викладанням та необхідною навчальною та науково-методичною літературою мовою, яка зазначена у контракті (українською, російською, англійською, німецькою тощо).
 - Обмеження кількості іноземних студентів, які опановують українську/ російську мову і здобувають освіту на денному відділенні, до 12 осіб у групі, а на заочному відділенні – до 15 осіб у групі.
- Ефективна реалізація Концепції мовної підготовки іноземців передбачає системний підхід: оновлення стандартів мовної освіти, навчально-методичної літератури, упровадження новітніх інформаційних технологій, удосконалення професійної майстерності викладачів,

планомірне та цілеспрямоване керування мовною освітою, залучення громадських організацій до розв'язання проблем формування мовної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Освіта в пошуку нових стратегій мислення / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 5-6.
2. Державна національна програма “Освіта: Україна ХХІ століття”. – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації / уклад.: Л.І. Дзюбенко, В.В. Дубичинський, С.А. Чезганов [та ін.] / за ред. О.Н. Тростинської, Н.І. Ушакової. – К. : НТУУ “КПІ”, 2009. – ЧЗ. – 52 с.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання докт. пед наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Локшина О.І. Європейська довідкова система як інструмент упровадження компетентнісного підходу в освіту країн-членів Європейського союзу / О.І. Локшина // Педагогіка і психологія : Вісник АПН України. – 2007. – № 1 (54). – С. 131-142.
6. Навчальні плани та програми: (довузівська підготовка іноземних громадян): Ч. 1. Українська мова. Основи економіки. Біологія. Основи економічної та соціальної географії світу / уклад.: Л.Г. Новицька, О.Ф. Гудзенко, М.І. Дудка [та ін.]. – К. : ІВЦ Вид-во “Політехніка”, 2003. – Ч. 1. – 56 с.
7. Навчальні плани та програми: (довузівська підготовка іноземних громадян): Ч. 2. Фізика. Хімія. Математика. Основи інформатики та обчисл. техніки. Креслення. Історія України. Російська мова. Українська і зарубіжна література. Основи психології. Образотворче мистецтво / уклад.: Б.М. Андрущенко, Ю.М. Іваненко, Ю.О. Колтаков [та ін.]. – К. : ІВЦ Вид-во “Політехніка”, 2005. – С. 73-132.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта. – 2002. – 26. – С. 2-4.
9. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация) : метод. пособие для русистов / Е.И. Пассов, Л.В. Кибирева, Э. Колларова. – СПб. : Златоуст, 2007. – 200 с.
10. Программа по русскому языку для студентов-иностранцев основных факультетов высших учебных заведений Украины III–IV уровней аккредитации / Н.И. Нагайцева, Т.А. Снегурова, С.Н. Чернявская [и др.]. – Харьков, 2004. – 59 с.

11. Яковлева О. Мовна компетенція студентства та мовна ситуація в українських ВНЗ у контексті наближення України до європейського освітнього простору / О Яковлева // Вища освіта України. – 2010. – № 4. – С. 24-30.